

SZABÓ KLÁRA

Hagyomány és modernség a Faulkner utáni amerikai prózában

ALKALMAZOTT HUMÁNTUDOMÁNYI INTÉZET

dixie, hagyomány, újítás, narrátor, szintézis

Az amerikai Dél fogalmát nem könnyű definiálni. A Dél több mint az Egyesült Államok egy földrajzi, vagy gazdasági régiója. A fogalom, amennyiben az amerikai Délről kultúr- és irodalomtörténeti szempontból értekezünk, mindenképpen történelmi-kulturális entitásként értelmezendő, amely önálló értékrendszerrel és hagyományokkal bír, és sajátos érzelmi töltettel is rendelkezik.

Enciklopédikus¹ értelemben az amerikai Dél legtöbbször történelmi értelmezést kap és a konföderáció 11 államát jelenti Texitól kiindulva a keleti parton levő Észak- és Dél-Karolináig, illetve Virginiáig. Legtöbb esetben az amerikai Dél kategóriájához sorolják a polgárháború során formailag az Unióhoz tartozó, ám érdekeiket és érzelmeiket tekintve a Délel szimpatizáló ún. határállamokat (border states) is, nevezetesen Kentucky-t, Missourit, Delaware-t és Maryland-et.

Joel Garreau² Észak-Amerika kilenc nagy régióját újszerű csoportosításban taglaló művében leszögezi, hogy a kontinens nagy régiói, közöttük a szerző által Dixie-nek nevezett Dél, rendkívüli változatosságot jelentenek nemcsak földrajzilag, történelmileg és etnikai összetételüket tekintve, hanem a továbbiakban a szerző azt is leszögezi, hogy a felszíni, külső jegyeken túlmenően mindegyik régió lényege, hogy lakosai másképp is gondolkodnak és éreznek, mindazonáltal egy saját és különleges prizmán keresztül tekintenek a világra.

W. J. Cash³, a téma legismertebb klasszikusának, a *The Mind of the South* című könyvnek a szerzője is definiálási kísérletében az amerikai Dél sajátos gondolkodásmódját emeli ki, leszögezve, hogy bár történelmileg, politikailag és etnikailag az amerikai Dél maga is sokszínű, de sajátos gondolkodásmódját tekintve mégis egységes képet mutat.

Az amerikai Dél e különleges státuszát a legfrappánsabban talán irodalmának legjelentősebb XX. századi költője, az ún. Fugitive-csoporthoz tartozó Allen Tate határozza meg, aki a régiót egyszerűen csak Uncle Sam „másik” birodalmának nevezi.⁴

Az ekként definiált amerikai Dél fejlődéstörténetének legjelentősebb időszaka az 1920-tól 1950-ig terjedő időszakot felelőlelő ún. „Déli reneszánsz”, melynek irodalmát leginkább a Nobel-díjas William Faulkner neve fémjelzi. Az arisztokratikus hagyományokra épülő ún. 'régí Dél' ekkor adja át fokozatosan a helyét az új, modern Délnek. Az ehhez a korszakhoz tartozó irodalmi művekben tükröződnek a gondolkodásbeli és érzelmi változások is, melyek lassúak, áttételesek és meg-megtorpanóak, de a korszak végére már manifeszt módon jelen vannak a déli szerzők műveiben. Műelemzések során kimutatható, hogy a hagyományok részleges továbbélése, szintézise, majd metamorfózisa a Faulkner utáni prózairodalom szerzőinek novelláiban követhetők leginkább nyomon.

A határtalan individualizmus, a nagyság és hatalom, a szépség iránti fogékonyság és érzékenység, a múlt kísérteteinek jelenléte, a nyelvi és érzelmi gazdagság, a befelé fordulás és bezártság motívumainak elemzésével írhatók le legkönnyebben az amerikai Dél irodalmának művei.

Az irodalomkritikusok a novellát tartják a „legdélibb” irodalmi műfajnak, amely műfaji sajátosságai alapján a legalkalmasabbnak látszik egy valamikor egységes és koherens kultúra jelenkori töredékeinek, érzelmi le nyomatainak a megjelenítésére.⁵

Az elemzett három novella Katherine Anne Porter „The Jilting of Granny Weatherall,” Andrew Lytle „Jericho, Jericho, Jericho” és Elizabeth Spencer „First Dark” című alkotásai.⁶ E művek mindegyike arra terem-

¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Southern_United_States

² Garreau, J.: *The Nine Nations of North America*. New York: Houghton Mifflin, 1981. pp. 1–2.

³ Cash, W.J.: *The Mind of the South*. New York: Random House, 1941. p.viii.

⁴ Ibid. p. vii.

⁵ Forkner, B. és Samway P (szerk.): *A Modern Southern Reader*. Atlanta: Peachtree Publishers, 1986. p.16.

tett lehetőséget a szerzők számára, hogy a Délre jellemző hagyományokat megjelenítsék, szintetizálják, majd ezt követően, új elemekkel vegyítve, megújítsák. Mindhárom mű az amerikai Dél irodalmának legjelentősebb témáit, a halál, a hatalom, az árulás motívumait, illetve a múlthoz való sajtóságot viszony témáját dolgozza fel; ezeknek az elemeknek a hasonlóságai az amerikai Dél reneszánszának elején, a harmincas években alkotóknak, Katherine Anne Porternek és Andrew Lytle-nek a műveit szorosan összefűzik, míg Elizabeth Spencernek az időben később, már az ötvenes években született alkotását a felszíni hasonlóságok ellenére e motívumok inkább elválasztják az amerikai Dél hagyományaitól.

Katherine Anne Porter, aki Texasban született és nevelkedett, a „The Jilting of Granny Weatherall” című novelláját 1929-ben írta, majd ezt követően, 1930-ban jelentette meg a *The Flowering Judas and Other Short Stories* című kötetében. A Tennessee-ből származó Andrew Lytle, a „Jericho, Jericho, Jericho” című novella szerzőjének személyében a harmincas évek jelentős költőjét, drámaíróját és publicistáját is tisztelhetjük, aki Robert Penn Warren és Allen Tate mellett a Dél irodalmi mozgalmában jelentős kiáltvány, az „I'll Take My Stand” című műnek is az egyik szerzője. A szerző „Jericho, Jericho, Jericho” című novellája 1936-ban jelent meg a *The Southern Review* című folyóiratban. A harmadik elemzett mű, a Mississippi államból származó Elizabeth Spencer „First Dark” című novellája, 1959-ben íródott, s ezután jelent meg a *The New Yorker* hasábjain. Ez a mű már a déli írók egy fiatalabb nemzedékének jegyeit viseli magán, benne a hagyomány és újítás közötti egyensúlyra már kibillenni látszik, s a novella alapmotívumai már az újítás, a változás irányába mutatnak.

Mindhárom novella cselekményének központjában a régi Dél egy-egy nagyszonyjának a halála áll. K. Anne Porter művében Granny Weatherall, a 80 esztendő déli matriarcha haldoklását írja le. A neve tanúsága szerint is sok viszontagságot megélt Granny Weatherall (jelentése megközelítően: minden vihart kiállt, megéldett) a történet folyamán ifjúságára, szerelmére, megcsalására emlékszik, arra a szegényteljes és tulajdonképpen egész életét meghatározó epizódra, amikor vőlegénye nem jelenik meg fehér ruhás araja mellett az esküvői oltár előtt. Granny Weatherall, bár később férjhez megy, gyermekeket szül és látszólag sikeres gazdálkodóvá is válik, e megsegényülés lelki következményeitől soha nem tud megszabadulni: az ő számára a múlt permanensen jelen van, életének legmeghatározóbb tényezőjévé lesz. Ezért Granny Weatherall számára a múlt mint egész személyiségét béklyóba kötő teher jelenik meg.

Mrs. McCormack, a „Jericho, Jericho, Jericho” című novella 87 esztendő főhőse is halálos ágyán fekszik a történet indításakor, s miközben biztosítani akarja a déli hagyományos életforma folyamatosságát azzal, hogy unokájának átadja a ház és a birtok feletti rendelkezési jogot, fájó és zavaró emlékekkel birkózik a múltból, abból a korszakból, amikor az eszközökben nem válogatva, gyakran erőszakos és kegyetlen módon szerzte és tartotta meg a családi vagyont. Az árulás Granny Weatherall számára magánéleti válságot hozott. Mrs. McCormack esetében viszont az árulás motívuma vagyonhoz kötődik, és ily módon gazdasági természetű. Míg Granny Weatherall számára az árulás egész életére kiható tényező, az árulás ténye Mrs. McCormack számára csak a halál előtti pillanatban válik világossá; Mrs. McCormack esetében a múlt tehát nem örökös és bénító teherként, hanem inkább megvilágosodásként, a jelen és a világ megértésének alternatívájaként jelenik meg.

Az árulás, a megcsalás témája a polgárháború óta fontos elemként van jelen az amerikai Dél íróinak szinte valamennyi művében. Granny Weatherall életének valamennyi szakaszában jelen van a megcsalás motívuma. A novellában nemcsak a vőlegény általi megcsalás eleme jelenik meg, hanem az öncsalás, önárítás, a valóság folyamatos tagadásának ténye is, majd ez a motívumsorozat a novella végén kulminál, amikor a halál előtti pillanatban a haldokló matrónát istene is jeladás és vigasz nélkül magára hagyja. Mrs. McCormackot családja, a következő nemzedék árulja el. Unokája, aki a birtokot otthagyva a városban tanul, innen hoz menyasszonyt és új életformát, emiatt majd a család utolsó sarjának életén, a hagyományt megtestesítő birtokon nyilvánvalóan eluralkodik a „másik asszony” és egy új élet.

A halál és az árulás motívumain kívül a hatalom is jellegzetes elemként jelenik meg az elemzett írók műveiben. Katherine Anne Porter novellájában Granny Weatherall egész élete a fokozatos hatalomvesztésről szól, mely tulajdonképpen megcsalása pillanatával kezdődik, s a novella végén, a halálnak való teljes kiszol-

⁶ In: Forkner, B. és Samway P. (szerk.): *A Modern Southern Reader*. Atlanta: Peachtree Publishers, 1986.

gátlatottsággal végződik. A mű utolsó mondatában a haldokló előtt egész élete egy parányi, imbolygó gyertyafényként jelenik meg, melynek pislákoló fénye a matróna utolsó lélegzetvételével gyorsan kihuny.⁷

Andrew Lytle novellájának főhőse is egy erős és domináns déli asszony, Mrs. McCormack, akinek egész élete a hatalom megszerzéséről és megtartásáról szól. A matróna agóniáját mindvégig a hatalomhoz minden áron való ragaszkodás jellemzi. Mrs. McCormack élete során a hatalomvágytól hajtva saját maga köré falakat épít, amelyek – Jerikó falaihoz hasonlóan – a novella legvégén, az öreg hölgy halálával, hirtelen leomlanak.

Mind Andrew Lytle, mind Katherine Anne Porter novellája belső monológ formájában íródott, a személyek, történetek, a múlt és a jelen a haldoklók tudatán átszűrve, erősen szubjektívizálódva, érzelmekkel telítve jutnak el az olvasóhoz.

A nyelv és stílus mindig különleges helyet töltöttek be az amerikai Dél irodalmában. Ennek illusztrálására egyik jelentős írójának, Eudora Welty-nek⁸ egy interjúbeli szavait célszerű felidézni, aki szerint a Dél írói már természetüknél fogva is jó mesemondók, s mint ilyenek, hallgatóságot is mindig feltételeznek maguk mellett.

Ezt a célt szolgálhatja, hogy a két novellában a tudatfolyam mint írói technika alkalmazása az olvasót mintegy a narráció részévé teszi, mindvégig ébren tartva érdeklődését. A nyelv mesterkéletlen, egyszerű és szubjektív, a hallgatóval (olvasóval) való szoros kapcsolatteremtés, ugyanakkor a főszereplőkben zajló változások kifejezésének is precíz eszköze. Míg Granny Weatherall megnyilatkozásai a múltba való visszatekintés intenzitásának fokozódásával mind gyerekesebbé válnak, Mrs. McCormack monológja a történet előrehaladtával egyre töredezettebb, egyre erőltetlenebb lesz, míg a haldokló teljes magárahagyatottságának jeleként a novella végén a szavak hallgatóságának már nem, csak önmaga számára lesznek hallhatók.

Mindkét novella – a helyszínt tekintve az amerikai Dél zárt világát leképezve – a haldokló matrónák hálószobájának mikrokozmoszába enged bepillantást. A külvilág csak a szobában levő tárgyak, bútorok, fényképek, textíliák, és a belépő, majd távozó családtagokon keresztül, illetve a haldokló tudatának filterén átszűrve jelenik meg.

A Granny Weatherall által érzékelt egyre szűkülő világban az ellentétpárok, a fény és a sötétség, a fehér és a fekete színek váltakozása adnak csak számára jelzésértékű információt a környezetről, a múlttól és a jelenről. Ezzel szemben Andrew Lytle novellájában Mrs. McCormack világa szintelen, az általa felfogott valóság elsősorban hangokra és szagokra épül. Csend és sikolyok, az ültetvény gyümölcsfáinak édeskes illata, az istállótrágya orrfacsaró bűze idéződnék fel és szintetizálódnak autentikus 'déli' élménnyé a haldokló asszonyban.

Elizabeth Spencer „First dark” című novellája, bár témájában és motívumaiban kapcsolódik Katherine Anne Porter és Andrew Lytle műveihez, azoktól számos ponton eltér, így azt a tendenciát példázhatja számunkra, hogy a Dél reneszánszát követően az új nemzedék írói már mind térben, mind időben fokozatosan eltávolodnak a Dél kulturális, irodalmi és érzelmi tradícióitól.

A „First Dark” című novella kulcsepizódja is egy uralkodó típusú idős matrónának, Mrs. Harvey-nak a halála. Ez az esemény, a haldoklás folyamata azonban nem tölti ki az irodalmi mű egészét, az olvasó az ő gondolataiba és emlékeibe nem tekinthet be, ehelyett egyszerű tényként szerezhet haláláról tudomást. „Márciusban Mrs. Harvey hirtelen meghalt.”⁹

A matróna halála az előző két műtől eltérően nem természetes halál, hanem öngyilkosság. Így az ő számára eddigi élete és múltja, nem mint teher, és nem mint megvilágosodás jelenik meg, hanem olyan dologként, amelyet félre kell dobni, amelytől, ha másképp nem, a lehető legradikálisabban meg kell szabadulni. Granny Weatherall-hoz és Mrs. McCormackhoz hasonlóan Mrs. Harvey-t is hatalomvesztés jellemzi, de a hatalomvesztés a körülmények változásából eredő önnön elhatározásának lesz az eredménye. Az ő esetében a hatalomvesztés inkább a hatalom eldobását, eltasztását jelenti.

A Katherine Anne Porter és az Andrew Lytle novellák szubjektív belső monológja helyett a „First Dark” című elbeszélés narrátora külső személy, akinek nem célja az olvasóval való szoros és bensőséges kapcsolat megteremtése. Spencer narrátora objektív és személytelen, a történethez való viszonya csak annyiban változik, amennyiben a kezdetben domináns közömbös-közönyös hangnem a történet végére némi ironikus felhangot kap. Erre példa lehet az az epizód, amikor Mrs. Harvey halála után a matróna lánya, Frances, és a lány

⁷ Forkner, B. és Samway P (szerk.): *A Modern Southern Reader*. Atlanta: Peachtree Publishers, 1986. Katherine Anne Porter 'The Jilting of Granny Weatherall'. p. 140.

⁸ Ibid. p.17.

⁹ Ibid. Elizabeth Spencer: First Dark. p 164.

barátja, Tom Beavers immár felszabadultan elhagyják a számukra hagyományokat és kötöttségeket megtestesítő családi kúriát anélkül, hogy visszapillantának. Az epizódról Spencer némi iróniával így ír: „.....Ha viszanéznenek, láthatnák, hogy a Harvey-kúria távoztukkal szebb, mint valaha. Az épületen jele sincs az elhagyatottságnak és a pusztulásnak. Ehelyett valamiféle szabadságérzet árad belőle, talán amiatt, hogy végre sikerült megszabadulni attól a jelentéktelen személytől, akit úgy hívnak, hogy Tom Beavers.”¹⁰

A Katherine Anne Porter és az Andrew Lytle novelláktól eltérően Elizabeth Spencer művében a történet nem korlátozódik egyetlen, zárt helyszínre. Az amerikai Dél egyik kisvárosának több külső helyszíne váltakozik a műben, talán a modern életforma dinamizmusát is érzékeltetve, s Mrs. Harvey hálószobáján kívül a novella egyes epizódjai a Harvey kúria kertjében, a helyi drogériában, egy kávézóban és a városból kivezető út mentén is játszódnak.

A hálószoba mikrokozmosza Spencer művében tágulni látszik, az ő világában a külvilág és annak szereplői is fontos szerephez jutnak. Nemcsak a helyszín tágul, a szereplők köre is bővül. Így módon Spencer novellájában az amerikai Dél zárt világa már oldódik, a külvilág szereplői fontos, sőt meghatározó szerepet kapnak. Tom Beavers, az idegen lesz az események katalizátora. Ő a tékozló fiú, aki valaha itt élt ebben a városban, majd otthonát elhagyva más városba költözik. Bár – igazi amerikaihoz illően – számára mindig a karrierje a legfontosabb, következésképpen munkája folyamatosan egy másik városhoz köti, hétvégeken gyökereit keresve visszar jár ebbe a hagyománytisztelő, hierarchikus és babonás, archetipusosan déli világba.

Spencer novellájában tehát már egy jelentős hangsúlyeltolódás található: a haldokló matróna által meg személyesített klasszikus és történelmi Dél, bár önként és méltósággal múlik ki, de kétségtelenül a háttérbe szorul, és annak statikussága helyett a Tom Beavers által képviselt új, középszerű és bizonytalan értékrend és ingázó életforma kerül az előtérbe. Ezt a helyzetet hangsúlyozza a mű címe is, egy kifejezés, amely a novella folytonosan visszatérő nyelvi elemévé válik. A „first dark” kifejezés tulajdonképpen az amerikai Dél speciális szóhasználatában az alkonyi homályt, a sötétedés kezdetét jelenti, egy olyan térbeli és időbeli situációt, amely az embert bizonytalanná teszi, szürkéséget sugall, amely a környezetben fokozatosan mindent beborít. Ebből a világból hiányzik Granny Weatherall és Mrs. McCormack fény- és illatorgiája, itt nincs sem szépség, sem gazdagság, sem hatalomvágy, a múlt nem fonja át a jelent, és nincs a közelben a zárt világ nélkülözhetetlen és stabil tartozéka, a dinasztikus déli család sem. Az új Dél képviselői Tom Beavers-hez hasonlóan elmennek, de visszavágyanak, bizonytalanok és sekélyesek, s ha rövid időre vissza is térnek, hogy az egykor oly ismerős és biztonságot jelentő világot legalább töredékeiben meglegeljk, újra eltávoznak, hogy mindig valami mást, újat, meghatározhatatlant keressenek.

Ez az ambivalencia a modern Dél írónak, közöttük Elizabeth Spencernek is jellemző vonása. Az író, aki az amerikai Dél, Mississippi állam szülőtte, egyetemi tanulmányait befejezve hosszabb ideig a kanadai Montreálban él és dolgozik, majd visszatér, hogy ismét egy déli államban, Észak-Karolinában telepedve le megtalálja a múltat és a gyökereket.

Elizabeth Spencernek az amerikai Dél hagyományaihoz, kultúrájához való sajtóságot kettős viszonyát, a hagyomány és újítás kettősségét a legszemléletesebben a „First Dark” című novellát is megjelentető, az amerikai Dél irodalmi keresztmetszetét adó kötet, *A Modern Southern Reader* előszavának alábbi sorai szemléltetik:

„A modern Dél írója.....már a bejárati ajtónál áll, keze a kilincsen, de még egyszer viszanéz, mielőtt elhagyná otthonát.”¹¹

BIBLIOGRÁFIA

- Cash, W.J.: *The Mind of the South*. New York: Random House, 1941.
 Forkner, B. és Samway, P. (szerk.): *A Modern Southern Reader*. New York: Peachtree Publishers, 1986.
 Garreau, J.: *The Nine Nations of North America*. Atlanta: Houghton Mifflin, 1981.
 Rubin, L. D. (szerk.) *The American South. Portrait of a Culture*. Washington D.C.: Voice of America Forum Series.
http://en.wikipedia.org/wiki/Southern_United_States

¹⁰ Forkner, B. és Samway P. (szerk.): *A Modern Southern Reader*. Atlanta: Peachtree Publishers, 1986. Elizabeth Spencer: 'First Dark'. p. 169.

¹¹ Forkner, B. és Samway P. (szerk.): *A Modern Southern Reader*. Atlanta: Peachtree Publishers, 1986. p.21.

KLÁRA SZABÓ

Tradition and modernity in post-Faulknerian American prose

The short story is generally recognised as the most predominant and most unique southern literary form, since it is more capable of describing the reminders and fragments of a once coherent culture. Three southern writers and three short stories are analysed in this paper and their common, as well as distinct characteristics are surveyed. By investigating themes, setting, symbolism and narrative techniques in short stories by Katherine Anne Porter, Andrew Lytle and Elizabeth Spencer, various degrees of blending tradition and modernity can be pointed out.